

УДК 349.42:338.439-049.5

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.18>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Пустовіт Юлія Юріївна,

orcid.org/0000-0003-1845-7044

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
(Державний торговельно-економічний
університет, м. Київ, Україна)

Стаття присвячена аналізу нормативно-правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні, що є важливою складовою національної безпеки держави. Автор досліджує сучасний стан правового регулювання у сфері продовольчої безпеки, звертаючи увагу на необхідність вдосконалення законодавчої бази в умовах воєнного стану. Особливу увагу приділяється нормативно-правовим актам, прийнятим під час війни, які спрямовані на підтримку аграрного сектору та забезпечення продовольчої безпеки населення.

У статті аналізуються ключові законодавчі акти, що регулюють земельні правовідносини та господарську діяльність у період воєнного стану. Автор розглядає нововведення, пов'язані з правом на здійснення господарської діяльності на підставі декларацій та спрощення процедур експорту й імпорту продовольчих товарів. Також досліджуються заходи, спрямовані на стабілізацію аграрного сектору та продовольчого ринку в умовах війни.

Особливу увагу приділено проблемам формування законодавчого механізму забезпечення продовольчої безпеки, які не були вирішені у прийнятих під час війни актах. Автор підкреслює необхідність створення комплексного правового механізму для гарантування продовольчої безпеки в умовах воєнного стану та у мирний час, звертаючи увагу на прогалини у правовому регулюванні.

У статті також наголошується на важливості стратегічного підходу до розробки правових засад продовольчої безпеки. Автор підкреслює необхідність ухвалення довгострокової національної стратегії продовольчої безпеки, яка повинна передувати прийняттю спеціального закону «Про продовольчу безпеку України». Така стратегія має включати екологізацію сільського господарства та протидію негативним кліматичним змінам.

Загалом стаття підсумовує, що для ефективного забезпечення продовольчої безпеки України необхідно впроваджувати системний підхід до нормативно-правового регулювання. Прийняті під час воєнного стану акти є тимчасовими заходами, які після відновлення миру повинні бути замінені сталими правовими механізмами, що відповідатимуть сучасним викликам та євроінтеграційним процесам.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, нормативно-правовий акт, продовольча безпека, харчові продукти, суб'єкти владних повноважень.

REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK FOR FOOD SECURITY

Pustovit Yuliya Yuriivna,
orcid.org/0000-0003-1845-7044
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Administrative, Financial,
and Information Law
(State University of Trade and Economics,
Kyiv, Ukraine)

The article is dedicated to the analysis of the regulatory and legal framework for food security in Ukraine, which is a crucial component of the state's national security. The author examines the current state of legal regulation in the field of food security, highlighting the need to improve the legislative framework under martial law. Particular attention is given to the regulatory acts adopted during the war, aimed at supporting the agricultural sector and ensuring food security for the population.

The article analyzes key legislative acts regulating land relations and business activities during martial law. The author explores innovations related to the right to conduct business activities based on declarations and the simplification of procedures for exporting and importing food products. Measures aimed at stabilizing the agricultural sector and the food market in wartime conditions are also examined.

Special attention is given to the problems of forming a legal mechanism for ensuring food security that were not addressed by the wartime acts. The author emphasizes the need to create a comprehensive legal framework to guarantee food security both during martial law and in peacetime, drawing attention to gaps in legal regulation.

The article also stresses the importance of a strategic approach to developing the legal foundations for food security. The author highlights the necessity of adopting a long-term national food security strategy, which should precede the adoption of a special law on "Food Security of Ukraine." Such a strategy should include the ecological modernization of agriculture and the countering of negative climate changes.

Overall, the article concludes that ensuring Ukraine's food security requires a systematic approach to regulatory and legal governance. The acts adopted during martial law are temporary measures that, once peace is restored, should be replaced by sustainable legal mechanisms that meet modern challenges and align with European integration processes.

Key words: administrative-legal framework, regulatory act, food security, food products, public authority entities.

Одним із ключових елементів адміністративно-правового механізму забезпечення продовольчої безпеки є нормативно-правова база, яка створює формальну інституційну основу для розвитку відносин, пов'язаних із забезпеченням продовольчої безпеки країни.

Нормативно-правове регулювання адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки можна розглядати на кількох рівнях. Зокрема, С. Лушпаєв виділяє такі групи нормативно-правових актів: «які регламентують загальні аспекти продовольчої безпеки; які визначають правовий статус та компетенцію органів державного регулювання у сфері продовольчої безпеки; які встановлюють вимоги до безпечності та якості сільськогосподарської продукції та харчових продуктів; які встановлюють правила виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та харчових продуктів; які регулюють формування державного матеріального резерву та державного інтервенційного фонду» [7, с. 419].

Деякі автори пропонують додати до цієї класифікації окрему групу нормативно-правових актів «які передбачають заходи юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері продовольчої безпеки» [1, с 20].

Розглянемо основні нормативно-правові акти в рамках зазначених груп.

До першої групи нормативно-правових актів, які визначають загальні аспекти продовольчої безпеки, належать наступні законодавчі акти:

Конституція України від 28 червня 1996 року;

Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 15 травня 1992 року;

Закон України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» від 22 грудня 1998 року;

Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 року;

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року;

Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 року;

Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 року;

Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 року;

Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року;

Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20 березня 2018 року;

Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 року та інші.

У статті 1 Конституції України «проголошено Україну як соціальну державу. Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Важливою гарантією зазначеного положення Основного закону є обов'язок держави зберігати генофонд Українського народу (стаття 16)».

Положення ч. 1 статті 17 Конституції України передбачають, що «захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави». Це закріплюється положеннями статті 48 Конституції України, яка передбачає, що «кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло». Статтею 50 Конституції України також встановлено «право кожного на вільний доступ до інформації про якість харчових продуктів».

У преамбулі Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 15 травня 1992 року зазначається, що «пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу об'єктивно впливає з виняткової значущості та незамінності виробленої продукції сільського господарства у життєдіяльності людини і суспільства. Високий рівень соціального розвитку села є основною умовою продовольчого та сировинного забезпечення республіки».

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року став один із ключових у питанні продовольчої безпеки України. Саме в статті 2 цього Закону вперше визначено поняття продовольчої безпеки, під яким розуміється «захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності».

На жаль, це визначення охоплює лише один аспект продовольчої безпеки в Україні – економічну доступність харчових продуктів для населення. Водночас, ні в цьому

Законі, ні в інших нормативно-правових актах не визначені інші компоненти продовольчої безпеки, її принципи, а також не регламентований інституційно-функціональний механізм забезпечення та інші важливі аспекти. Закон містить положення щодо гарантій забезпечення продовольчої безпеки, зокрема: державне регулювання цін на окремі види сільськогосподарської продукції, підтримку виробників аграрної продукції та аграрного ринку, а також державну підтримку тваринницьких господарств.

Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 року регулює процес створення та функціонування оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні. Протягом тривалого часу в Україні спостерігалася нестабільність цін на аграрному ринку, що була зумовлена спекулятивною діяльністю окремих учасників та недостатньо розвиненою ринковою інфраструктурою. Відсутність центрів для закупівлі сільськогосподарської продукції, вирощеної у приватних господарствах, разом із монополізацією збутових мереж, призвели до штучного заниження закупівельних цін для населення та підвищення їх при реалізації кінцевому споживачу. Це створило значну проблему, особливо у контексті вступу України до Світової організації торгівлі, оскільки вітчизняна агропродукція ризикувала втратити конкурентоспроможність на міжнародному ринку, що ставило під загрозу продовольчу безпеку країни.

До підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють загальні питання продовольчої безпеки, можна віднести:

постанови Кабінету Міністрів України:

«Про Аграрний фонд» від 6 липня 2005 року № 543;

«Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 року № 1158;

«Деякі питання продовольчої безпеки» від 5 грудня 2007 року № 1379;

розпорядження КМУ: «Про затвердження Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення» від 26 травня 2004 року № 332-р.;

наказ Міністерства економіки України: «Про затвердження Методичних рекомендацій складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів» від 18 грудня 2009 року № 1426;

наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії» від 3 вересня 2017 року № 1073 та інші.

Оцінка стану продовольчої безпеки України здійснюється відповідно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 року № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки».

Вказана методика визначає індикатори продовольчої безпеки такими:

1) «добову енергетичну цінність раціону людини, яка визначається як сума добутоків одиниці маси окремих видів продуктів, які споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності. Граничний (пороговий) критерій встановлений у 2,5 тис. ккал на добу, при цьому 55% добового раціону повинні забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження»;

2) «забезпечення раціону людини основними видами продуктів, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою»;

3) «достатність запасів зерна у державних ресурсах, що визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна у державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку

на зерно. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається рівень 17%, що відповідає 60 дням споживання»;

4) «економічна доступність продуктів, що визначається як частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається рівень 60%»;

5) «диференціація вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20% домогосподарств з найбільшими доходами та вартістю харчування 20% домогосподарств з найменшими доходами»;

6) «ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, що відстежується в динаміці та визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення»;

7) «продовольча незалежність за окремим продуктом, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається рівень 30%» [4].

Зазначені індикатори неодноразово піддавалися критиці експертами, оскільки в цьому переліку не враховано аспекти якості та безпеки харчових продуктів, а також показники розвитку агропродовольчого сектору, що є ключовим елементом системи продовольчої безпеки. Граничні критерії економічної доступності харчових продуктів та продовольчої незалежності вважаються завищеними. Крім того, метод визначення економічної доступності містить обмеження, яке не відображає сутності цієї категорії. Більш доцільним є розрахунок диференціації вартості харчування за соціальними групами як співвідношення між вартістю харчування для 10% домогосподарств із найвищими доходами та 10% домогосподарств із найнижчими доходами, а не для 20%, як це було раніше.

Варто зазначити, що в міжнародній статистиці для визначення мінімального рівня продовольчої безпеки застосовуються два кількісні критерії: енергетична цінність щоденного раціону людини (яка повинна складати не менше 2,5 тис. ккал) та витрати на харчові потреби (які не повинні перевищувати 60% сімейного бюджету). Крім того, частка імпорту за окремими видами продукції, особливо тих, що не вирощуються в країні, не повинна перевищувати 25–30% від обсягу вітчизняного продовольчого ринку. Науковці також рекомендують законодавчо закріпити додаткові критерії продовольчої безпеки держави.

Відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії» від 3 вересня 2017 року № 1073 визначені: «добова потреба дитячого населення в білках, жирах, вуглеводах та енергії (залежно від вікової групи та статі); добова потреба дитячого населення в мінеральних речовинах (залежно від вікової групи); добова потреба дитячого населення у вітамінах (залежно від вікової групи); добові енерговитрати дорослого населення без фізичної активності (залежно від маси тіла та вікової групи)» [12].

Варто зазначити, що на сьогодні є необхідність у вдосконаленні системи моніторингу балансу між потребою та фактичним виробництвом продуктів харчування. Наявні харчові набори для основних соціальних та демографічних груп населення лише частково відповідають сучасним вимогам. Тому необхідно внести відповідні зміни до Методичних рекомендацій з складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів, затверджених наказом Міністерства економіки України від 18 грудня 2009 року № 1426.

До другої групи нормативно-правових актів, що визначають правовий статус і компетенцію органів державного регулювання у сфері продовольчої безпеки, належать закони та підзаконні акти, які деталізують повноваження органів загальної та спеціальної компетенції.

Зокрема, постановами Кабінету Міністрів України затверджені спеціальні положення, які визначають повноваження органів спеціальної компетенції щодо формування та реалізації державної політики в різних напрямках забезпечення продовольчої безпеки, як Міністерство економіки України (Постанова КМУ в редакції від 31 травня 2021 року № 547), Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Постанова КМУ від 2 вересня 2015 року № 667), Міністерство охорони здоров'я України (Постанова КМУ від 25 березня 2015 року № 267), Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм (Постанова КМУ від 30 вересня 2015 року № 895), Державне агентство резерву України (Постанова КМУ від 8 жовтня 2014 року № 517).

Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 року № 517 «Про затвердження Положення про Державне агентство резерву України» визначає компетенцію цього агентства щодо правового регулювання відносин у сфері продовольчої безпеки держави.

Постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 року № 667 затверджено Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, яке визначає функції та завдання цієї служби. Зокрема, воно охоплює: а) реалізацію державної політики в галузях санітарного та епідеміологічного захисту населення, безпеки та якості харчових продуктів, рослинництва, тваринництва, ветеринарної медицини, дотримання законодавства щодо захисту прав споживачів тощо; б) здійснення ветеринарно-санітарного контролю та державного нагляду (контролю) за дотриманням санітарного законодавства; в) контроль впровадження та ефективності фітосанітарних заходів; г) забезпечення реалізації метрологічного нагляду; д) проведення профілактичних заходів; е) здійснення державного нагляду за дотриманням вимог щодо ідентифікації та реєстрації тварин, кормових добавок і кормів, неїстівних продуктів тваринного походження, ветеринарних препаратів, а також підприємств, що займаються вирощуванням, утриманням, виробництвом, переробкою, зберіганням та обігом відповідних об'єктів контролю.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про Аграрний фонд» від 6 липня 2005 року №543 визначає Аграрний фонд як державну спеціалізовану бюджетну установу, відповідальну за реалізацію цінової політики в агропромисловому комплексі України. У сфері правового регулювання продовольчої безпеки держави Аграрний фонд виконує низку завдань, зокрема: формує державний інтервенційний фонд для проведення товарних і фінансових інтервенцій на організованому аграрному ринку; виступає замовником при закупівлі товарів (робіт, послуг) за кошти державного бюджету; здійснює операції купівлі-продажу об'єктів державного цінового регулювання на Аграрній біржі для поповнення або скорочення державного інтервенційного фонду; подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо запровадження або скасування тимчасового режиму адміністративного регулювання цін для окремих об'єктів на організованому аграрному ринку. Аграрний фонд проводить товарні інтервенції на організованому аграрному ринку через продаж (поставки) певних об'єктів державного цінового регулювання на умовах споту або форварду з метою досягнення цінової рівноваги, не перевищуючи при цьому максимальну інтервенційну ціну.

До третьої групи нормативно-правових актів, які встановлюють вимоги щодо безпечності та якості сільськогосподарської продукції і харчових продуктів, а також регулюють правила виробництва окремих їх видів, відносяться:

- Закон України «Про пестициди та агрохімікати» від 2 березня 1995 року;
- Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 року;
- Закон України «Про захист рослин» від 14 жовтня 1998 року;
- Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 року;
- Закон України «Про бджільництво» від 22 лютого 2000 року;
- Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» від 10 січня 2002 року;
- Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 4 липня 2002 року;
- Закон України «Про насіння та садивний матеріал» від 26 грудня 2002 року;
- Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та продукцію з них» від 6 лютого 2003 року;
- Закон України «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 року;
- Закон України «Про виноград та виноградне вино» від 16 червня 2005 року;
- Закон України «Про карантин рослин» від 19 січня 2006 року;
- Закон України «Про ветеринарну медицину» від 16 листопада 2006 року;
- Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 року;
- Закон України «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 року;
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів» від 22 липня 2014 року;
- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань ідентифікації та реєстрації тварин» від 14 серпня 2014 року;
- Закон України «Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною» від 7 квітня 2015 року;
- Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 року;
- Закон України «Про безпечність та гігієну кормів» від 21 грудня 2017 року;
- Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 року;
- Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» від 06 грудня 2018 року;
- Закон України «Про систему громадського здоров'я» від 6 вересня 2022 року та інші.
- Так, Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 року регулюються відносини між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів і споживачами, а також встановлюється порядок забезпечення безпечності та певних показників якості харчових продуктів, які виробляються, перебувають в обігу, ввозяться (пересилаються) на митну територію України або вивозяться (пересилаються) з неї. Дія цього закону охоплює санітарні заходи, об'єкти санітарних заходів, вимоги до окремих показників якості харчових продуктів, операторів ринку та виробничі потужності.
- Важливою гарантією правового регулювання безпечності та якості харчових продуктів є закріплення на законодавчому рівні принципів державної політики у цій сфері. Ці принципи, визначені статтею 3 Закону, включають:
- пріоритет збереження та зміцнення здоров'я людей і визнання їхнього права на якісну та безпечну харчову продукцію і продовольчу сировину;

- створення гарантій безпеки для здоров'я під час виробництва, імпорту, транспортування, зберігання, реалізації, використання, утилізації або знищення харчових продуктів та продовольчої сировини;
- державний контроль та нагляд за виробництвом, переробкою, транспортуванням, зберіганням, реалізацією, використанням, утилізацією або знищенням, а також імпортом, з урахуванням охорони довкілля;
- стимулювання впровадження новітніх безпечних науково обґрунтованих технологій у виробництві харчових продуктів та продовольчої сировини, а також розробки нових видів спеціальних та екологічно чистих продуктів;
- підтримку контролю якості харчової продукції з боку громадських організацій;
- координацію дій органів виконавчої влади у розробці та впровадженні політики щодо забезпечення якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини;
- встановлення відповідальності виробників та постачальників за забезпечення належної якості та безпеки харчової продукції під час її виробництва, транспортування, зберігання та реалізації, а також за продаж продукції, що не відповідає стандартам, санітарним, ветеринарним і фітосанітарним нормам.

Однак після прийняття нової редакції цього закону від 6 вересня 2005 року та зміни його назви ці принципи були виключені. Це створює значну проблему в регулюванні відносин щодо забезпечення якості та безпеки харчових продуктів, що є ключовим елементом продовольчої безпеки. Для вирішення цієї проблеми необхідно відновити ці принципи у базовому законодавстві.

Законом України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 року встановлено правові та організаційні основи вилучення з обігу, переробки, утилізації, знищення або подальшого використання неякісної та небезпечної продукції з метою запобігання її негативному впливу на життя і здоров'я людей, майно та довкілля. Цей Закон також регулює відносини, що виникають у процесі вилучення, переробки, утилізації, знищення або подальшого використання такої продукції, і поширюється на власників неякісної та небезпечної продукції, органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також підприємства, які здійснюють переробку, утилізацію або знищення продукції, вилученої з обігу.

На законодавчому рівні визначаються ознаки, за якими продукти харчування та продовольча сировина визнаються небезпечними для життя і здоров'я людини. Відповідно до статті 1 зазначеного Закону, до неякісної та небезпечної продукції належить:

- продукція, яка не відповідає вимогам чинних в Україні нормативно-правових актів і нормативних документів щодо її споживчих властивостей;
- продукція, яка не відповідає обов'язковим вимогам чинних нормативно-правових актів і документів щодо її безпеки для життя і здоров'я людини, майна та навколишнього середовища;
- продукція, яка з моменту збуту споживачам навмисно отримала зовнішній вигляд або властивості певного виду продукції, але не може бути ідентифікована як продукція, за яку вона видається;
- продукція, при маркуванні якої порушено законодавчі вимоги щодо змісту і повноти інформації;
- продукція, строк придатності якої до споживання або використання закінчився;
- продукція, яка не має передбачених законодавством документів, що підтверджують її якість та безпеку.

Серед підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють заходи із забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, слід відзначити, зокрема, постанови Кабінету Міністрів України:

«Про затвердження Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні» від 22 червня 1999 року № 1109;

«Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або що вироблені з їх використанням та вводяться в обіг» від 13 травня 2009 року № 468;

«Про затвердження Порядку видачі експлуатаційного дозволу, форми експлуатаційного дозволу та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 11 листопада 2015 року № 930;

накази Міністерства аграрної політики та продовольства України:

«Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР)» від 01 жовтня 2012 року № 590;

«Про затвердження Порядку проведення державної реєстрації потужностей, ведення державного реєстру потужностей операторів ринку та надання інформації з нього заінтересованим суб'єктам» від 10 лютого 2016 року № 39;

«Про затвердження Порядку ведення реєстру операторів ринку та потужностей, на які видано експлуатаційний дозвіл» від 10 лютого 2016 року № 40;

«Про затвердження методик розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю), а також уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю)» від 10 травня 2018 року № 342;

«Про затвердження Методів відбору зразків для визначення максимально допустимих рівнів певних забруднюючих речовин у харчових продуктах для цілей державного контролю» від 25 червня 2018 року № 288;

«Про затвердження Методів відбору зразків для визначення максимально допустимих рівнів залишків пестицидів у продуктах рослинного та тваринного походження для цілей державного контролю» від 25 червня 2018 року № 289;

«Деякі питання здійснення планових заходів державного контролю Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» визначено періодичність здійснення планових заходів державного контролю відповідності діяльності операторів ринку (потужностей) вимогам законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я та благополуччя тварин, які здійснюються Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, та критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від її провадження» від 31 жовтня 2018 року № 896;

«Про затвердження форми акта, складеного за результатами проведення заходу державного контролю у формі аудиту постійно діючих процедур, заснованих на принципах НАССР» від 8 серпня 2019 року № 446;

наказ Міністерства охорони здоров'я України: «Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту генетично модифікованих організмів» від 9 листопада 2010 року № 971 та інші.

Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2018 року № 896 «Деякі питання здійснення планових заходів державного контролю Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» визначено періодичність проведення планових заходів державного контролю, що стосуються відповідності діяльності операторів ринку (потужностей) вимогам законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я та благополуччя тварин, які здійснюються Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, а також критерії для оцінки ступеня ризику їхньої діяльності.

Критеріями, за якими оцінюється ступінь ризику від ведення господарської діяльності, є:

- визначені ризики, пов'язані з тваринами, харчовими продуктами, кормами, операторами ринку (потужностей), використанням харчових продуктів або кормів, а також процесами, матеріалами, речовинами чи діяльністю, які можуть негативно вплинути на безпечність харчових продуктів та/або кормів, здоров'я і благополуччя тварин;
- результати попередніх заходів державного контролю;
- ефективність процедур, які оператор ринку (потужностей) застосовує для забезпечення дотримання законодавства щодо харчових продуктів, кормів, здоров'я та благополуччя тварин;

інформація, яка може свідчити про невідповідність господарської діяльності вимогам законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я і благополуччя тварин.

До четвертої групи нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення формування державного матеріального резерву та державного інтервенційного фонду, доцільно віднести такі акти: Закон України «Про державні резерви» від 9 серпня 2023 року, Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання використання зерна державного інтервенційного фонду» від 27 грудня 2008 року № 1128, наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Порядку розробки номенклатури матеріальних цінностей державного резерву і норм їх накопичення, у тому числі незнижуваного запасу» від 28 грудня 2018 року № 2003, та інші.

Закон України «Про державні резерви» від 9 серпня 2023 року встановлює правові, організаційні та фінансово-економічні основи для формування, розміщення, зберігання, переміщення, постачання, резервування, оновлення та відпуску матеріальних цінностей державних резервів, а також для створення та функціонування Єдиного реєстру державних резервів.

Статтею 1 цього Закону передбачено, що «державний резерв – це особливі державні запаси матеріальних цінностей, призначені для цільового використання в порядку, встановленому цим Законом. Державні резерви складаються з державного матеріального резерву та мобілізаційного резерву».

Державний матеріальний резерв призначений для: 1) задоволення потреб України в особливий період; 2) забезпечення стратегічних потреб держави; 3) надання гуманітарної допомоги. До складу державного матеріального резерву входять запаси сировини, паливно-енергетичних, матеріально-технічних ресурсів, промислових і продовольчих товарів, а також лікарських засобів та медичних виробів, які призначені для використання як у мирний час, так і в особливий період.

Мобілізаційний резерв – це запас матеріальних цінностей, призначений для забезпечення розгортання в особливий період виробництва військової та іншої промислової продукції, продовольства, ремонту військової техніки та обладнання, а також для виконання робіт з відновлення залізничних і автомобільних шляхів, морських і річкових портів, аеродромів, ліній та інфраструктури електронних комунікаційних мереж, газо- і нафтопродуктопроводів, включно з внутрішньопромисловими системами енерго- і водопостачання та водовідведення, для забезпечення безперебійної роботи промисловості, транспорту, електронних комунікацій і надання медичної допомоги. Мобілізаційний резерв створений для задоволення потреб України в особливий період.

До п'ятої групи нормативно-правових актів, що встановлюють заходи юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері продовольчої безпеки, належать: Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Закон України «Про відповідальність за

шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» від 19 травня 2011 року, Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року, Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 року, Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 року.

Як видно, на даний момент правове регулювання продовольчої безпеки в Україні ґрунтується на різних законах і підзаконних актах. Однак в Україні відсутній спеціальний нормативно-правовий акт, який би безпосередньо врегулював питання продовольчої безпеки. У багатьох юридичних дослідженнях неодноразово зазначалася необхідність прийняття такого спеціального закону (А. Берлач, А. Статівка, Т. Курман). Проте спроби ухвалити подібний закон не увінчалися успіхом. Наприклад, у 2012 році законопроект «Про продовольчу безпеку» був повернутий Президентом України до Верховної Ради з зауваженнями та не був прийнятий. Як наслідок, відносини у сфері продовольчої безпеки залишаються без належного законодавчого регулювання.

Будь-яка функція публічної адміністрації не може бути ефективною без відповідного адміністративно-правового механізму, який забезпечує її реалізацію. Це особливо актуально з урахуванням конституційної вимоги, що органи державної влади та місцевого самоврядування, а також їхні посадові особи повинні діяти в межах своїх повноважень і відповідно до законодавчо встановленого порядку. Це повною мірою стосується і публічного управління у сфері забезпечення продовольчої безпеки України.

Законопроект «Про продовольчу безпеку України» 2011 року мав як переваги, так і недоліки. Серед його переваг варто відзначити комплексне визначення терміну «продовольча безпека», закладення правового механізму її формування, а також визначення системи принципів для забезпечення продовольчої безпеки України.

Серед недоліків цього законопроекту можна виділити його недостатню відповідність принципам забезпечення продовольчої безпеки, що існують у законодавстві ЄС. Крім того, проект недостатньо регулював взаємодію між інститутами громадянського суспільства та публічною адміністрацією під час розробки стратегій і тактики державної політики у сфері продовольчої безпеки.

Закон повинен чітко визначати мету та завдання публічного управління у цій сфері, а також компетенцію та повноваження суб'єктів, відповідальних за її адміністрування. Важливою частиною є встановлення системи принципів, на яких має ґрунтуватися публічне управління у забезпеченні продовольчої безпеки, відповідно до європейських стандартів. Крім того, у законі необхідно передбачити правові основи для співпраці України з країнами ЄС та на міжнародному рівні з метою дотримання європейських та міжнародних стандартів продовольчої безпеки.

Особлива увага мала бути приділена забезпеченню доступності продуктів харчування та основних товарів для кожного громадянина. Важливим є врегулювання процесів ціноутворення, встановлення прожиткового мінімуму та підтримка малозабезпечених верств населення. Однак це завдання також включає забезпечення належного функціонування продовольчої системи України, яка має гарантувати достатню кількість продуктів для задоволення базових потреб населення. Крім того, слід зосередитися на взаємодії публічної адміністрації з інститутами громадянського суспільства [6].

Підсумовуючи стан системи правового забезпечення продовольчої безпеки України на початок 2022 року, можна відзначити, що вона перебувала в стані рівноваги. Україна продовжувала виступати надійним експортером сільськогосподарської продукції,

одночасно забезпечуючи внутрішній ринок необхідною кількістю та якістю продукції. Важливу роль у підвищенні ефективності цієї системи відіграв Саміт ООН з продовольчих систем, що відбувся у вересні 2021 року і сприяв ухваленню низки нормативно-правових актів, зокрема Указу Президента України № 41/2022 від 7 лютого 2022 року «Питання національних пріоритетів трансформації продовольчих систем в Україні» та розробленого Кабінетом Міністрів України плану заходів щодо трансформації продовольчих систем до 2030 року. Крім того, постановою КМУ від 3 березня 2021 року № 179 була затверджена Національна економічна стратегія на період до 2030 року, яка підкреслює стратегічні переваги України завдяки природним ресурсам, географічному положенню та якості людського капіталу, що може стати основою для стрімкого економічного розвитку країни [11].

Події 24 лютого 2022 року суттєво змінили підходи до розуміння функціонування системи забезпечення продовольчої безпеки України. Військова агресія РФ проти України створила серйозні виклики та загрози, які вимагали негайної та ефективної реакції з боку держави. Відповідно до чинного законодавства України, на територіях, де запроваджено воєнний стан, можуть бути застосовані заходи для стабілізації ситуації та відновлення нормальної життєдіяльності. Важливою складовою цих заходів є нормоване постачання населення основними продовольчими і непродовольчими товарами за порядком, встановленим Кабінетом Міністрів України [14].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 181 [8] передбачено, що у разі потреби, за порядком, визначеним КМУ, може бути введене нормоване забезпечення населення основними продовольчими та непродовольчими товарами. Такі механізми були затверджені, зокрема, Розпорядженням КМУ «Про утворення Координаційного центру із забезпечення продовольчими продуктами, ліками, питною водою та паливом» від 28 лютого 2022 року № 196 [15] та Постановою КМУ «Деякі питання забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання в умовах воєнного стану» від 20 березня 2022 року № 328 Деякі питання забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 328 [2]. Ці документи передбачають безкоштовне постачання продовольчих товарів тривалого зберігання мешканцям територіальних громад областей та м. Києва, де тривають активні бойові дії, за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших не заборонених джерел. На обласні та Київську міську військові адміністрації покладається відповідальність за визначення обсягів продовольчих потреб населення, забезпечення зберігання зерна та його переробки на борошно і крупи, а також встановлення норм забезпечення продовольчими товарами на одну особу.

Як засіб реагування після запровадження правового режиму воєнного стану, Кабінет Міністрів України ухвалив низку інших нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання продовольчій кризі. Зокрема, було встановлено максимальний термін розрахунків за постачання продовольчих товарів вітчизняного виробництва, визначених у переліку соціально значущих товарів [19]. Крім того, до цього переліку були включені різні види як продовольчих, так і непродовольчих товарів, починаючи з продуктів харчування і закінчуючи паливом.

У зв'язку із запровадженням правового режиму воєнного стану були внесені зміни до порядку здійснення господарської діяльності. Так, згідно з Постановою КМУ від 18 березня 2022 року № 314, «під час воєнного стану право на провадження господарської діяльності може бути надано суб'єктам господарювання на підставі подання декларації про здійснення господарської діяльності до Міністерства економіки, а для

суб'єктів, що займаються охоронною діяльністю, – до Міністерства внутрішніх справ, без необхідності отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг)» [3].

Крім згаданої процедури, нормативно було визначено перелік видів господарської діяльності, які не можуть здійснюватися на підставі подання декларації під час воєнного стану, і для яких необхідне отримання дозвільного документа, залежно від конкретного виду господарської діяльності.

Декларацію про здійснення господарської діяльності можна подати: 1) через центр надання адміністративних послуг, незалежно від задекларованого (zareєстрованого) місцезнаходження (місця проживання), місця провадження господарської діяльності або місцезнаходження відповідного об'єкта; 2) через Єдиний державний вебпортал електронних послуг, зокрема за допомогою мобільного додатку «Дія».

Зазначені нововведення залишаються чинними до завершення або скасування правового режиму воєнного стану [3].

5 березня 2022 року Кабінет Міністрів України скасував квоти на експорт значної кількості сільськогосподарської продукції, вживаючи термінових заходів для забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Водночас було заборонено вивезення живої худоби, м'яса та м'ясних субпродуктів, гречки, жита, цукру, вівса, проса та деяких інших позицій. Пізніше експорт багатьох сільськогосподарських товарів, зокрема пшениці, знову дозволили [10].

Постановою КМУ від 7 березня 2022 року № 220 затверджено порядок надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню під час воєнного стану в Україні. Зокрема, «кошти, що надійшли на рахунок для допомоги постраждалому цивільному населенню в умовах воєнного стану, першочергово спрямовуються на задоволення продовольчих потреб – закупівлю продуктів харчування, включно з дитячим харчуванням, питної води та їх доставку до місць призначення тощо» [9].

Постановою КМУ від 7 березня 2022 року № 224 затверджено перелік категорій товарів, які визнаються гуманітарною допомогою без необхідності проведення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному окремому випадку на період воєнного стану, а також внесено зміни до деяких постанов КМУ щодо гуманітарної допомоги. До цього переліку входять різні види м'яса, риби, молочних продуктів, їстівні субпродукти великої рогатої худоби та птиці, овочі, фрукти, горіхи, крупи тощо. Під час воєнного стану пропуск зазначених товарів через митний кордон України здійснюється в місці перетину кордону шляхом подання товаросупровідних документів або декларації, заповненої особою, що транспортує ці товари [13].

22 березня 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив рішення щодо спрощення процедури ввезення гуманітарної допомоги з-за кордону. Згідно з прийнятою постановою, з 23 березня для ввезення гуманітарної допомоги потрібен лише один документ – декларація, яку заповнюють на митниці. Також Уряд скасував перелік товарів, які визнавалися гуманітарною допомогою. Це означає, що можна ввозити будь-які легальні товари, що спрямовуються в Україну як гуманітарна допомога, без жодних обмежень. Отримання довідок від органів влади для ввезення гуманітарних вантажів більше не потрібне [18].

Не менш важливим є питання врегулювання земельних правовідносин в умовах воєнного стану. 24 березня 2022 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», який визначає особливості регулювання правовідносин, пов'язаних із земельними ділянками державної, комунальної та приватної власності.

Основною метою ухвалення цього Закону було створення сприятливих умов для проведення посівної кампанії 2022 року та вирішення актуальних проблем із залучення земель сільськогосподарського призначення до аграрного виробництва в умовах війни. Для досягнення цієї мети, Законом внесено зміни до низки нормативно-правових актів, зокрема до Земельного кодексу України (зокрема, його Перехідних положень) та законів України «Про оренду землі», «Про землеустрій» тощо [17].

Детальний аналіз Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» показує, що внесені зміни стосуються лише земельного законодавства (оформлення та продовження чинних договорів оренди, призупинення роботи Державного земельного кадастру, електронних торгів, ведення Книги реєстрації земельоводінь і землекористувань в умовах воєнного стану тощо) [5]. Однак, цей Закон не вирішує питання забезпечення продовольчої безпеки і не створює правового механізму її гарантування, особливо в умовах воєнного стану. Більше того, відсутність альтернативних способів укладання договорів оренди земельних ділянок може призвести до зловживань. Зокрема, формування земельних ділянок для передачі в сільськогосподарське товарне виробництво без присвоєння кадастрових номерів і без узгодження з даними Державного земельного кадастру створює ризики нецільового використання земель. Це питання насамперед стосується сільськогосподарських земель Ризики прийняття закону України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану для довкілля [16].

Зрозуміло, що прийняті законодавчі нововведення були спрямовані на якнайшвидшу адаптацію законодавства до поточної ситуації та вирішення проблем, щоб запобігти продовольчій кризі в умовах воєнного стану. Проте ці заходи не повністю відповідають науково обґрунтованому та системному підходу, не враховують потреб євроінтеграційних реформ, необхідності стратегічних змін у напрямку екологізації сільського господарства, сталого розвитку агросфери та протидії негативним кліматичним змінам у аграрному секторі. Продовольча безпека повинна забезпечуватися наявністю відповідних ресурсів, внутрішнім виробничим потенціалом, здатністю підтримувати позитивну демографічну динаміку, стабільність, продовольчу незалежність та суверенітет.

Отже, на сьогодні вкрай важливою є проблема створення цілісного та ефективного механізму правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Усі зазначені вище аспекти мають бути враховані під час якісного та системного оновлення національного законодавства у цій сфері, щоб сформувати належний і дієвий механізм гарантування продовольчої безпеки.

Законодавчі зміни, ухвалені у сфері продовольчої безпеки, діятимуть виключно під час воєнного стану та сприяють стабілізації й розвитку цього сектору економіки в умовах повномасштабної військової агресії росії проти України. Після відновлення мирного життя країна повернеться до звичайних правових процедур у регулюванні продовольчої безпеки та забезпеченні нормального функціонування суспільства. Однак, безсумнівно, виникне потреба в ухваленні Закону України «Про продовольчу безпеку», який закріпить стратегічні основи державної політики в цій галузі. Перед цим має бути розроблена і прийнята довгострокова національна стратегія забезпечення продовольчої безпеки.

Висновок. Нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки є ключовим елементом національної безпеки будь-якої держави, зокрема України. Аналіз сучасного стану правового регулювання у цій сфері свідчить про необхідність подальшого вдосконалення законодавчої бази для адекватного реагування на виклики, що

постають перед державою в умовах воєнного стану. Законодавчі новації, запроваджені під час війни, були спрямовані на стабілізацію продовольчого ринку та забезпечення базових потреб населення, однак мають тимчасовий характер і не вирішують системних проблем.

Прийняті нормативно-правові акти під час воєнного стану, такі як спрощення процедур для господарської діяльності та заходи з підтримки аграрного сектору, відіграють важливу роль у короткостроковій перспективі. Проте, для забезпечення довготривалої продовольчої безпеки необхідне запровадження комплексного правового механізму, який враховуватиме як потреби внутрішнього ринку, так і євроінтеграційні вимоги. Без системних реформ існують ризики недостатньої підготовленості до майбутніх викликів.

Особливо актуальною є потреба у розробці стратегії продовольчої безпеки, яка б враховувала екологізацію сільського господарства, сталий розвиток аграрної сфери та адаптацію до змін клімату. Ця стратегія повинна бути основою для прийняття законів, що визначатимуть довгострокові напрями державної політики у сфері продовольчої безпеки. Прийняття такого комплексного підходу дозволить Україні зберегти продовольчу незалежність та зміцнити свою позицію на міжнародному ринку.

Також слід звернути увагу на необхідність покращення взаємодії між державними органами та громадянським суспільством у питаннях регулювання продовольчої безпеки. Ефективна співпраця на цьому рівні сприятиме більш швидкому та якісному прийняттю рішень у критичні моменти, що, в свою чергу, забезпечить стабільність у сфері продовольчого забезпечення.

Загалом, нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки вимагає системних реформ та стратегічного бачення розвитку аграрної сфери. Лише шляхом прийняття комплексної законодавчої бази та довгострокової стратегії продовольчої безпеки Україна зможе впоратися з сучасними викликами та забезпечити стабільність і суверенітет у цій важливій сфері.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України / О. Батигіна, В. Жушман, В. Корнієнко та ін. / за ред. В. Уркевича, М. Шульги. Х.: Право, 2013. 326 с.
2. Деякі питання забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 328. Офіц. вісник України, 05.04.2022, № 26, ст. 1415.
3. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 р. № 314. Офіц. вісник України, 05.04.2022, № 26, ст. 1399.
4. Деякі питання продовольчої безпеки: Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки: постанова Кабінету Міністрів України № 1379 від 05.12.2007 р. Офіц. вісник України. 2007. № 93. Ст. 3405.
5. Закон про продовольчу безпеку в умовах воєнного стану: роз'яснення щодо застосування. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zakon-pro-prodovolchu-bezpeku-v-umovah-voyennogo-stanu-roz'iasnennya-shchodo-zastosuvannya>.
6. Кузьмічов О. Закон про продовольчу безпеку України як юридична основа публічного адміністрування у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Адміністративне право і процес. 2023. № 1. С. 21–30.
7. Лушпаєв С. Щодо законодавства України про продовольчу безпеку. *Форум права*. 2012. № 2. С. 419–425.

8. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 181-р. Офіц. вісник України, 20.05.2022, № 39, ст. 2109.

9. Питання надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 р. № 220. Офіц. вісник України, 01.04.2022, № 25, ст. 1307.

10. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.05.2022 р. №549. Офіц. вісник України, 30.09.2022, № 76, ст. 4576.

11. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. №179. Офіц. вісник України, 23.03.2021, № 22, ст. 1015.

12. Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 03.09.2017 р. № 1073. Офіц. вісник України, 07.11.2017, № 87, ст. 2658.

13. Про затвердження переліку категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному конкретному випадку, на період воєнного стану та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань гуманітарної допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 р. № 224. Офіц. вісник України, 01.04.2022, № 25, ст. 1309.

14. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Офіц. вісник України, 19.06.2015, № 46, ст. 13.

15. Про утворення Координаційного центру із забезпечення продовольчими продуктами, ліками, питною водою та паливом: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 196-р. Офіц. вісник України, 05.04.2022, № 26, ст. 1446.

16. Ризики прийняття закону України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану для довілля. URL: <https://epl.org.ua/eco-analytics/ryzyku-pryjnyattya-zakonu-ukrayiny-shhodo-stvorennya-umov-dlya-zabezpechennya-prodovolchoyi-bezpeky-v-umovah-voyennogo-stanu-dlya-dovkillya>

17. Роз'яснення Міністерства аграрної політики та продовольства України від 08.04.2022 р. щодо застосування Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». URL: <https://document.vobu.ua/doc/11197>

18. Уряд спростив проходження гуманітарної допомоги в Україну з-за кордону. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-sprostiv-prohodzhennya-gumanitarnoyi-dopomogi-v-ukrayinu-z-za-kordonu>.

19. Щодо забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 р. № 160. Офіц. вісник України, 11.03.2022, № 20, ст. 16.